

MEDEDELINGEN DER KONINKLIJKE NEDERLANDSE
AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, AFD. LETTERKUNDE
NIEUWE REEKS, DEEL 46 – No. 6

HUGO DE GROOT,
EEN GEFRUSTREERD STAATSMAN?

J.J. POELHEKKE

ISBN 0-4448-5596-3

AANGEBODEN IN DE VERGADERING
VAN 11 MAART 1983

Wat ik U in dit halfuur ga vertellen behelst menig *non liquet* en vele twijfels en onzekerheden, maar niettemin aarzel ik na rijp wikken en wegen niet langer het U in deze vorm voor te leggen. Het enige waarmee ik niet helemaal gelukkig ben, is de titel, waarvoor ik niettemin na al dat wikken en wegen geen betere want preciezere heb weten te bedenken. Wanneer is iemand in ons hedendaagse spraakgebruik „gefrustreerd”? Naar mijn beste weten wanneer haar of hem, bewust of onbewust, iets wordt onthouden, dat essentieel is voor de volle ontplooiing van haar of zijn persoonlijkheid en dat zou ik zeker niet met de hand op het hart durven beweren dat het geval was met Hugo de Groot doordat hij niet het hoge staatsambt te bekleden heeft gekregen, waartoe hij in veler ogen leek voorbestemd. Of hierdoor al dan niet zijn trouwe Maria wel aan frustratie is ten prooi gevallen, moeten wij marginaal noemen, al was het natuurlijk wel iets essentieels in het leven van alledag in die onplezierige familie.

Ook zonder er nu bepaald mee vertrouwd te zijn, kennen wij stellig allemaal Shakespeare's *Tempest* met de welbekende zinsnede: „my library was dukedom large enough.”¹ Wie echter al te klakkeloos geneigd mocht zijn deze uitlating als milde en gerijpte tovenaarswijsheid te waarderen moet er wel bijbedenken dat zij, aldus sec, buiten haar context is geciteerd. Zij komt inderdaad uit de mond van Prospero, maar niet als eigen min of meer gelaten verzuchting. Het is een onderdeel van de veronderstelde redenering, op grond waarvan hij als hertog van Milaan door zijn kwaadaardige broer Antonio, aan wie hij veel te veel macht in handen had gegeven, met een stel trawanten van zijn troon is gestoten. Huiselijk verdietst: „Als je hem maar zijn boeken laat, is het al lang goed”, en inderdaad vernemen wij een zestigtal verzen verder:

„Knowing I loved my books, he furnished me
„From mine own library with volumes that
„I prize above my dukedom”²

Afgezien daarvan hoeveel van die boeken over witte of zwarte magie handelden, zodat er vermoedelijk geen exemplaren van als opvulling mee uit Loevestein zijn gedragen, zal menigeen zich hier wellicht al enigszins in de buurt van De Groot wanen en daarom kan het wel aardig zijn hier even in te lassen dat deze op zijn reis naar Engeland, dus lang vóór het grote drama in zijn leven, zeer wel een voorstelling van *the Tempest* kan hebben bijgewoond. Nog afgezien van zijn, blijkens eigen getuigenis, beperkte

1. I,2, 109-110.

2. I,2, 166-168.

kennis van het Engels,³ is het echter vrijwel ondenkbaar dat iemand die naar mijn beste weten zijn eigen ballingschap zelfs nooit heeft vergeleken met die van een Dante, zo'n in een volkstaal geschreven toneelstuk bij wijze van spreken mee geïnventariseerd zou hebben in zijn geestelijke inboedel. Wanneer zijn Engelse tegenstander John Selden met een kennelijk tegen hem, Grotius zelf, gerichte *gibe* de opmerking lanceert hoe dwaas en onwaardig het is in plaats van een schrijver met een gevestigde reputatie uit de oudheid bijvoorbeeld „a modern Dutchman” te citeren ter staving van een betoog,⁴ dan zal niemand uit die kringen op het idee komen dat daarmee ook een Nederlands schrijvende Dutchman zou kunnen zijn bedoeld.

Maar zelfs al zou De Groot zich op latere leeftijd Shakespeare's Prospero weer eens voor de geest hebben gehaald, dan toch wel nauwelijks als een figuur, met wie hij zich verwant voelde. Wat die parapsychologische gaven betreft, kan iemand Grotius met een Ariel zien manipuleren? Maar verder herneemt Prospero, zodra hij de kans schoon ziet, zijn volle waardigheid als hertog van Milaan onder afzwering van zijn toverkunsten en zonder verder nog te talen naar zijn boeken. Alleen zal hij, als ging het om de tijdsindeling van een modern hoogleraar, voortaan een derde van zijn tijd doorbrengen met aan zijn graf te denken.⁵

Nu lijkt dit laatste, afgezien van zo'n precieze indeling, ook wel iets voor de latere Hugo de Groot, maar waarin hij Prospero niet zo licht zou zijn gevolgd, is dat herstel in zijn voormalige invloedrijke positie. Hier kunnen wij echter gevoeglijk afscheid nemen van Prospero, hem overlappend aan zijn goede geesten en aan zijn lugubere Caliban, die terloops erbij opgemerkt, De Groot stellig zou hebben geïdentificeerd met François van Aerssen.

Deze laatste naam noem ik hier wel terloops, maar tevens opzettelijk, aangezien naar mijn stellige overtuiging De Groot in de vroege jaren twintig de hoop, om niet te zeggen de verwachting moet hebben gekoesterd eerlang naast Frederik Hendrik een soortgelijke, niet al te tijdrovende positie in te nemen als Van Aerssen thans naast Maurits, zodat hij zich dan ook hevig ergerde, toen bleek dat dit zijn *bête noire* ook door de nieuwe prins als intiem adviseur zal worden gehandhaafd, bijv. in kwesties zoals het Engelse huwelijk.

Waarvoor echter – dit dus in tegenstelling tot Prospero – de grijpte Grotius niet te vinden zou zijn geweest, is uit eigen vrije wil, dus niet die

3. Nog in 1639 heeft hij het in een brief aan Casaubon (Briefw. no. 4301 (X, p. 612) over het Engels als een „*Sermo mihi non percognitus*“.
4. Ontleend aan de bloemlezing *Words and Days*, samengesteld door Bowyer Nichols (1895, reissued Oxford.London 1941). Helaas wordt in deze bloemlezing alleen van de Shakespeare-citaten de precieze plaats opgegeven.
5. V, 1, 312

van zijn Maria, aan zijn boeken te verzaken; in meer op de praktijk gerichte termen: zijn positie als geleerde eraan geven ter wille van een nog zo illustere in de landspolitiek, waarin hij als regentzoon als het ware vanzelf was terechtgekomen vóór hij goed en wel wist waar hij aan toe was.

Wat wij hier dan moeten bijbedenken, is dat, al was hij dan nimmer een tovenaars zoals Prospero, Hugo de Groot wel iets anders ook alleszins uitzonderlijks was geweest, te weten een wonderkind, in casu van geleerdheid. Tot voor vrij kort geleden kende iedere beschaafde Nederlander de kopergravure van Jacob de Gheyn, waarop de veelbelovende staat afgebeeld als jongen van vijftien jaar, opgesierd met een Latijns distichon ter vermelding dat hij niettemin reeds was ingeschreven op de pleitrol van het Hof.

Nog afgezien van de vraag of de jonge Huig, ter accentuering van het element „wonderkind”, hier wellicht nog iets jeugdiger is voorgesteld dan hij er toen in feite uitzag, kan dit plaatje ons tot het een en ander aan commentaar verleiden en in een zo onverdroten moraliserend land als dit, waar men elkaar niet dan uiterst zelden spontaan iets goeds gunt, is dan de eerste vraag die zich in een geval als dit opdringt: Wat is er van dat wonderkind terecht gekomen? Nu weten althans de ouderen onder ons dat allemaal nog wel: hij geldt als een van de vijf of zes topfiguren die dit land heeft bijgedragen tot wat te boek staat als de westerse beschaving. Men consultere slechts het straatnamenregister van n’importe welke Nederlandse gemeente. Maar dan rijzen allerlei problemen: naar „grote mannen” (in die speciale bisexuele betekenis van het woord) genoemde straten plegen wij gegroepeerd te vinden in „buurten”, ten onzent voorop de „zeehelden”, maar dan ook schilders, staatslieden, zelfs wel dichters, en ga zo maar door. Wie ook wel aan bod kwamen, waren „geleerden”, maar dan toch meestal als „ontdekkers” dan wel „uitvinders”. Dit dan in de regel van iets tastbaars of dan toch aanschouwelijk, maar er zijn ook wel enkele abstracta waar een willekeurige wandelaar in de straat zich iets vermag bij te denken en zodoende werd het voormalige wonderkind Huig de Groot wijd en zijd bestraatnaamd als schepper dan wel vader van een tak van wetenschap die „volkenrecht” zou gaan heten. De notie dat hij met evenveel recht en reden had kunnen worden ondergebracht bij de dichters of bij de „religieuze leiders” mocht men er bij die wandelaar niet bij veronderstellen en wat die er meestal evenmin bij bedacht, is dat de grote man in kwestie eigenlijk bestemd was geweest voor de rubriek „staatslieden.” Ten minste, als zodanig liet het zich aanvankelijk aanzien dat hij en zijn gezin bij leven en welzijn aan de kost zouden komen. Wat wij er namelijk wel bij moeten bedenken, is dat ook voor wonderkinderen uit de regentenstand bijvoorbeeld hoogleraar, juist zoals predikant, veel te minnetjes was. En zo zien wij het dan om te beginnen gebeuren dat van hetzelfde Hof dat hem reeds als vijftienjarige op de pleitrol had laten in-

schrijven de jonge De Groot in 1607 advocaat-fiscaal werd, welk ambt hij zal bekleden tot hij er in 1613 op eigen verzoek van wordt ontheven. De motivering van zijn ontslagaanvraag kan zeer wel het gros van zijn tijdgenoten ietwat vreemd zijn voorgekomen; in de ogen van het nageslacht strekt zij hem zeker niet tot oneer: tot de taak van de fiscaal behoorde ook het bijwonen van de scherpe examinatie oftewel de foltering van de verdachten en die aanblik was iets, waar hij niet goed tegen kon. De eerlijkheid gebiedt dit in gedachten te houden, wanneer wij bij zijn eigen proces gebrek aan fierheid menen te moeten constateren en, erger nog, een met loslippigheid gepaard gaande absentie van solidariteit met zijn medebeklaagden, en wel met name met Oldenbarnevelt.

Maar, behalve in 1607 tot advocaat-fiscaal, was het voormalige wonderkind-uit-hoofde-van-geleerdheid Hugo de Groot in 1601 nog tot iets anders benoemd, iets van meer ideële dan praktische betekenis, maar dat wel heel dicht in de buurt kwam van een brevet van onsterfelijkheid: de achttienjarige werd door de thans souvereine Staten van Holland aangesteld tot hun „historiograaf”. Uit de aard der zaak was het in laatste instantie wat wij thans op zijn door en door onzeventiende-eeuws zouden noemen een credietbenoeming, maar per slot van rekening had de nieuwbenoemde al enkele indrukwekkende bewijzen geleverd wat hij met de pen in de hand vermocht te presteren. Wat daarbij ook terdege meetelde – en wie durft serieus beweren: „ten onrechte” – waren ’s jonkmans achtergronden, zijn afkomst niet slechts uit een onvervalst regentenmilieu, met daarbij in casu bovendien nog zijn zoonschap van een vader die als een niet onverdienstelijk humanistisch geleerde bekend stond, bevriend met allerlei sommiteiten zoals Simon Stevin en sedert 1594 curator van de jonge Leidse Universiteit. Wat de credietbenoeming in kwestie in de eerste plaats inhield, was het deskundig koesteren van wat wij zonder overdrijving mogen noemen een nationale „muthos” van het in ouderdom alleszins achtenswaardige maar tot dusverre onmiskenbaar ietwat perifere graafschap Holland, dat plotseling geroepen was en zich geroepen voelde zijn rol verder te spelen op het eerste plan van het grote wereldtoneel. Zo’n muthos te willen analyseren is altijd gevaarlijk en daarbij doorgaans vrij ijdel, maar laten wij enkele dingen wel goed in gedachten houden; de Staten van Holland hadden na veel hangen en wurgen hun onderdanentrouw opgezegd aan hun laatste graaf, die zich vóór alles verkoos te beschouwen en te gedragen als koning van Spanje, en waren als één resultaat van al dat hangen en wurgen thans zelf als collectivum met die van huis uit éénhoofdig gedachte grafelijkheid belast. Een ander gevolg van al dat hangen en wurgen was dat zij zich binnen de Nederlanden thans, wel verre van iets perifeers, wel degelijk als het vrijgevochten centrum konden beschouwen, zij het dan met volmondige erkenning dat de proto-collaire voorrang toekwam aan Brabant en daarna trouwens ook nog aan Gelre en Vlaanderen.

Maar een verloop van historische gebeurtenissen is heel iets anders dan een nationale „muthos” al kan het de gedijzaamheid of zelfs het ontstaan daarvan wel zeer ter dege beïnvloeden. De kern van de Hollandse of misschien beter Hollandistische *muthos* hield in dat het van ouds de Staten zouden zijn geweest – in feite de voteerders van beden, wanneer de graven die nodig hadden voor hun oorlogjes e.d. – bij wier genade en in het nauwste overleg waarmee die graven regeerden. De theorie was al eens bondig uiteengezet in de in 1587 verschenen *Deductie ofte Corte Vertooninghe* van de Goudse pensionaris François Vrancken; door Hugo de Groot zal zij gestadig verder worden onderbouwd. Wat contemporaine geschiedschrijving betreft werden zoal niet door hemzelf, dan toch onder zijn supervisie enige fundamentele retouches aangebracht in een door de Staten-Generaal geotroyeerde postume editie van hét geschiedenisboek bij uitstek van onze landgenoten rond die eeuwwisseling, Emanuel van Meterens *Historiën*.

Was een bemoeienis zoals deze laatste op zichzelf al rijkelijk politiek getint, de praktische exponent bij uitstek van het Hollandse-Statensbewind, Johan van Oldenbarnevelt, achtte het blijkbaar niet verantwoord een zo uitzonderlijk begaafde – en daarbij zo goed geliëerde – jonge kracht als deze Hugo zijn verdere leven in dienst der wetenschap aan theoretische beslommeringen te laten wijden, maar besloot in plaats daarvan hem in te schakelen bij het hoge landsbestuur. In 1613 kwam door de dood van zijn broer en indertijd opvolger Elias, de functie vrij, waaruit hijzelf was overgestapt in het cruciale ambt van landsadvocaat, die van pensionaris van Rotterdam, en het was voor de grootmachtige een klein kunstje daarin Hugo de Groot benoemd te krijgen, die zodoende in het vervolg – tot 29 augustus 1618 om precies te zijn – qualitate qua steeds deel uitmaakte van de Rotterdamse delegatie ter Statenvergadering van Holland en daar zat hij allesbehalve als *backbencher*. Het mag dan al zijn dat, naar zijn eigen getuigenis – maar daaraan kwam wel enige kleurstof te pas – Hugo de Groot nooit alle finesses van Oldenbarnevelts politiek heeft geweten,⁶ wij kunnen nauwelijks betwijfelen dat, als de oude heer in die jaren een natuurlijke dood was gestorven zonder dat zijn „regime” ten val was gebracht, hij in zijn leiderspositie zou zijn opgevolgd door De Groot, hetgeen dan allicht de derving van een groots wetenschappelijk oeuvre in ons geestelijk patrimonium met zich zou hebben meegebracht.

En dat terwijl de voor die opvolging gedoodverfde zelf beter dan wie ook beseftte dat hij tegen het ambt in kwestie niet of niet dan ternauwer-

6. Het welbekende Leitmotiv bij zijn verdediging tijdens zijn proces, nog versterkt met verklaringen dat hij bepaalde faits et gestes van de Advocaat afkeurde. Zie in dit verband ook zijn brief aan zwager Nicolaas d.d. 4 apr. 1625, dus nog juist bij het leven van Maurits (Briefw. nr. 963, II blz. 441), waarin wij vernemen dat hij bij het doornemen van oude papieren „des Advocaets actiën veel beter ende voorsichtiger” vindt „dan ick oyt geloofte hadde.”

nood opgewassen zou zijn geweest. Het voorbehoud dient m.i. even te worden gemaakt, want al is en blijft omgang met futuribilia iets gevaarlijks, men zou zich zeer wel een nog niet politiek mee gecompromitteerde Hugo de Groot kunnen voorstellen als landsadvocaat dan wel raadpensionaris, weliswaar niet zo licht naast Maurits met zijn *draufgänger*-kliek, maar wel naast Frederik Hendrik die alleen maar geen tweede kapitein naast zich op de brug duldde, en dat is wel het allerlaatste dat deze bona fide boekenwurm ambiëerde. Integendeel, volgens zijn hypersecure biograaf Caspar Brandt beklaagde hij zich, toen die geruchten over de hem toegedachte carrière hem ter ore kwamen, bij zijn intimi „met zonderlingen ernst, dat hy, in plaets van dieswegen zich te verheugen, veel meerder stof van droefheit daer uit schepte.”⁷ Zoals hieronder nader ontvouwd wordt, zal Frederik Hendrik de spil zijn en blijven, waarom zijn bemoeienis met het vaderland draait, maar helaas voor hun beider gemoedsrust was een verhouding zoals die tussen Willem III en Caspar Fagel niet voor hen weggelegd. Opvallend is in ieder geval dat in De Groots beoordeling van en in zijn houding tegenover het drietal hem nochtans heel weinig sympathieke tijdgenoten, die successievelijk, zij het dan met een andere betiteling, wél Oldenbarnevelts opvolgers werden, Anthonie Duyck, Adriaan Pauw en Jacob Cats, nooit zelfs maar als ondertoon een verwijt doorklinkt dat zij eigenlijk op zijn stoel zitten. En inderdaad, terwijl zij gebukt gingen onder de last van het aanvankelijk hem toebedachte ambt kon hij zijn indrukwekkend oeuvre opbouwen als wat de Duitse taal later zou gaan noemen *Privatgelehrter*. Maar dat dan wel met dit verschil, dat terwijl dit benijdenswaardige mensenslag doorgaans leeft, of dan toch tot voor zeer kort leefde, van eigen renten, de grote man uit Delft, wiens vermogen immers geconfisqueerd was (al viel dat in de praktijk geleidelijkaan wel mee) zich aangewezen zag op vorstelijk patronage, maar dat werd hem dan ook uit vrijwel heel Europa te kust en te keur aangeboden.

Uiteindelijk zal het de Kroon Zweden zijn, die hem met een illuster, zij het in feite nauwelijks meer dan erebaantje in staat zal stellen in het levensonderhoud van zijn gezin te voorzien; aanvankelijk was het van de Kroon Frankrijk dat het heul moest komen en heel aanvankelijk ook inderdaad kwam. Na zijn spectaculaire ontsnapping uit Loevestein, was het immers ook in Parijs dat Grotius een goed heenkomen zocht.

Aan het thema „de aanwezigheid in Parijs van Hugo de Groot en haar betekenis voor de Frans-Staatse betrekkingen” zou gevoeglijk eens een studie kunnen worden gewijd, die zeer wel als essentieel zou kunnen uitvallen voor onze kennis van de vaderlandse zeventiende eeuw en haar zo curieuse driehoeksverhouding met Bourbon en Habsburg. In dit korte bestek kan alleen maar even worden vermeld, dat bij de crisis ten onzent van 1618/19 de Franse Kroon duidelijk geopteerd had voor de Statenpar-

7. Op.cit. 91,92.

tij die het pleit verloor. Vrijwel *in extremis* was er uit Parijs zelfs nog een buitengewone ambassadeur naar Den Haag gezonden om te proberen ten minste Oldenbarnevelts leven te redden, zodat dan ook in Parijs volgens de normen van het tijdvak diens terechtstelling als een bijzonder onheuse smaad was opgevat. Geen wonder dus dat, toen de uit zijn gevangenschap ontkomen nummer twee van het gevallen Oldenbarnevelt-regime in Parijs verscheen, hij er, ondanks de geringe eigen politieke stabiliteit met alle denkbare *égards* werd ontvangen, om te beginnen met een niet al te karig koninklijk „pensioen” dat enkele jaren lang ook regelmatig werd uitbetaald. Geleidelijkaan echter – met name nadat in 1624 zijn als karakter wel zowat tegenpool Richelieu het heft in handen had gekregen – wordt het Hugo steeds meer duidelijk dat de Franse Kroon voor haar largesse wel graag het een en ander in retour zou hebben, en dat dan juist dingen, die hij niet zo maar bereid is te geven. Waarbij men hem het liefst had willen inschakelen, was bij de door Richelieu nagestreefde oprichting van een Franse overzeese handelscompagnie, naar model, maar daarbij tevens als concurrente van de twee grote Nederlandse. Op de daartoe strekkende aanbiedingen echter weigerde Grotius pertinent in te gaan, een vaderlandslievende weigering, waarop hij zich overigens naar ons gevoel wel iets minder vaak en nadrukkelijk had kunnen beroepen. Wat hij eveneens weigerde was, zoals voor allerlei andere baantjes als conditie gesteld werd, met wat wij in casu waarlijk wel mogen noemen de Franse slag over te gaan tot het katholicisme.

Waar met dat al de houding van de Franse staatslieden tegenover De Groot vóór alles van afhing, was hoe hoog zij de kansen aansloegen dat in de Republiek het getij nog eens zou keren en hij daar in zijn volle eer zou worden hersteld, de vraag dus, die ook hemzelf gedurende de eerste tien jaar van zijn ballingschap vóór alles bezig hield, zij het dan gelukkig niet ten koste van het wetenschappelijk werk, waartoe het hem maar al te ruim toegemeten otium hem de gelegenheid bood. Bij deze vitale kwestie nu draaide in zijn ogen alles om Frederik Hendrik, die in 1625 zijn broer Maurits in diens ambten opvolgde en tot wie de verhouding dan ook inderdaad als het centrale thema mag gelden in het leven van Hugo de Groot als bij veronderstelling gefrustreerd politicus.

Waartegen wij ons hier in de eerste plaats moeten wapenen, is een maar al te flagrant zich opdringend gezichtsbedrog bij onze vaderlandse geschiedbeschouwing. De „partij” – een aanduiding, die eigenlijk al veel te scherp omljnd is – waarin weleer het hollandisme van Oldenbarnevelt en Hugo de Groot belichaamd was, de tegen de „consistoriale” gerichte „Statenpartij”, heeft in ons courant historisch besef een onmiskenbare connotatie van „antiprinsgezind”. Dit zeer zeker niet ten onrechte, mogen wij erbij zeggen, met dien verstande evenwel dat wij hiertoe eigenlijk pas gerechtigd zijn na 1650, wanneer, ten gevolge van het revolutionaire optreden van prins Willem II, de partij als „Loevesteins” zal worden geë-

tiquetteerd; in het begin van de eeuw, wanneer het fatale conflict tussen Maurits en Oldenbarnevelt zich voordoet, was er wat de dynastie als zodanig betreft geen inhaerent antagonisme. De geniale staatsman Willem de Zwijger had in een ietwat vage gedaante van „Hoge Overheid” op zo vruchtbare wijze samengewerkt met een eerste generatie van „vrije” Hollandse regenten – bijvoorbeeld vader Jan de Groot – dat zij hem, men zou bijna zeggen „gemakshalve” hadden aangezocht de bordjes te verhandelen. Hij zou eenvoudig, juist zoals in feite tot dusverre, blijven doorregeren samen met henzelf, de Staten van het graafschap. Kortom een grafelijkheidsopdracht op contract, waarbij onze hedendaagse wereld zou kunnen spreken van constitutie; zelfs ’s graven „raden” – denk aan onze hedendaagse ministers – moesten welgevallig zijn aan de Staten, iets waar bijvoorbeeld in Engeland nog een hele eeuw – compleet met burgeroorlog – mee zal zijn gemoeid. Kortom, het mythische, pre-oligarchische Holland van de „aloude graven” dat Hugo de Groot later in de vaderlandse geschiedenis zal *hineininterpretieren*, zou juist zowat toen hij zijn eerste voetstapjes zette, werkelijkheid zijn geworden, als de aangezochte graaf niet door een vijandelijke fanaticus was vermoord, toen er nog slechts enkele detailkwesties moesten worden geregeld. Het idee van een Oranje-sovereiniteit bleef echter in de lucht hangen, maar toen enkele jaren later een soortgelijk aanbod als dat aan zijn vader op initiatief van Oldenbarnevelt ook aan prins Maurits gedaan werd, wees deze het verontwaardigd van de hand met de honende opmerking dat hij nog liever van de Haagse toren zou springen dan zijn aanzienlijk complex van bevoegdheden veruilen voor wat in zijn ogen niet heel veel meer was dan een schijnsouvereiniteit, en aan het einde van Maurits’ carrière was, zoals wij weten, de voor een dergelijk aanbod vereiste homogeniteit onder het Hollandse regentenpatriciaat voor goed van de baan. De man die dan aan de beurt komt zal door de belijders van de goedkope Oranjetraditie, de lieden dus, die door Maurits zozegzegd voor een dubbeltje op de eerste rang zijn gezet, even hartgrondig worden gewantrouwd, als door het opgeruide calvinistische kerkvolk, dat hem – en dit dan niet ten onrechte – ervan verdenkt meer te sympathizeren met de op de Dordtse Synode veroordeelde rekkelijkheid dan met de daar ten troon verheven stringente leerstellingen.

Frederik Hendrik was nog geen volle tien maanden jonger dan Hugo de Groot. Als niet Louise de Coligny zo spoedig mogelijk na de moord op haar gemaal Delft had verlaten – en dat dus net niet als gravin-weduwe van den lande – dan zou het tweetal zich bij wijze van spreken de tijd niet hebben kunnen herinneren dat zij elkaar niet kenden. Zoals de zaken lagen kunnen wij eerder veronderstellen dat de feitelijke kennismaking heeft plaats gevonden in Leiden, toen zij daar, allebei even grasgroen, aan het studeren waren. Van die tijd af mogen wij ons, tot de fatale zomer van 1618, de omgang tussen het tweetal wel als iets permanents voorstellen. Welteverstaan, omgang, geen camaraderie, om van iets aan beider

diepste wezen zo vreemds als vriendschap al helemaal niet te spreken. Zijn leven lang zal De Groot aan Frederik Hendrik schrijven alsof hij inderdaad de constitutioneel regerende soeverein was („de dienst van het land en van Uwe Excellentie” c.q. „Hoogheid”) die hij volgens de verijdelde opzet van 1584 had moeten worden. Wat de Prins betreft, die zal als geboren Nassauer wel niet serieus geloofd hebben dat het in de Middeleeuwen ook werkelijk zo braaf oligarchisch was toegegaan, maar de opzet als zodanig zou even goed bij hem gepast hebben als bij zijn vader. En is het dan niet verleidelijk ons, zoals wij ons hierboven hebben veroorloofd, even in te denken wat er gebeurd had kunnen zijn als zowel Maurits als Oldenbarnevelt waren overleden vóórdat het conflict tussen dit tweetal ontaard was in een radicale splijting binnen het gemenebest? In feite is het er echter op neergekomen dat beider aangewezen opvolgers hun geestelijke erfenis hebben moeten aanvaarden onder de meest fnuikende omstandigheden, die van de Advocaat als politieke balling, terwijl die van Maurits, dus ideëel die van de grote Zwijger, zich niet dan moeizaam waar kon maken als wat hij vóór alles wilde zijn en in wezen ook was, een teken van eenheid. Zijn politieke prestaties in de eerste jaren van zijn stadhouderschap in Holland vinden wij doorgaans onder de noemer gebracht „herstel van het evenwicht”, maar als wij ons even inleven in de situatie van 1625, dan zouden wij toch eigenlijk veeleer moeten spreken van „vestiging” dan van herstel van iets dat er ten tijde van Oldenbarnevelt ook eigenlijk niet geacht werd te zijn. Om ons tot het geval in kwestie te beperken, het herstel in eer en rechten van de verslagenen van 1618, was in beginsel heel iets anders dan het wegvagen van de overwinnaars bij die ronde, die, niet minder dan hun veel soepeler collega’s op die van de Prins, op de steun – desnoods door het smijten van stenen – van het extreem-calvinistische kerkvolk konden rekenen.

Het signaleren van dit onderscheid tussen evenwicht herstellen en evenwicht vestigen is voor wie aan parlementaire democratieën gewend is niet meer dan het intrappen van een open deur, maar wie dit niet kon of beliefdde aan te voelen was de eminente geleerde Hugo de Groot. Dit dan in tegenstelling tot zijn stellig veel minder geleerde maar tot in zijn vingertoppen met politieke haal- en onhaalbaarheden vertrouwde prinselijke stad- leeftijdgenoot.

En zo ontrolt zich dan wat wij gevoeglijk een tragicomedie kunnen noemen. Zolang Maurits leefde, met François van Aerssen, de aartsvijand van het gevallen regime, als zijn intieme raadgever, viel er natuurlijk niet heel veel te beginnen. Wel was, evenals de oudere broer zelf, Frederik Hendrik een van de mensen aan wie De Groot beredeneerd verslag uitbracht van zijn ontsnapping uit Loevestein en zijn voorlopige vestiging in Parijs. De door de zoons van Oldenbarnevelt beraamde aanslag op het leven van de oude Prins, waarop weer een golf van hysterie de Republiek overspoelde, was natuurlijk zowel voor de aangewezen opvolger in Den

Haag als voor de balling in Parijs iets zeer onaangenaams, waarvan zij zich zo drastisch mogelijk moesten distanciëren, ook al zal De Groot epistolair contact blijven onderhouden met een van de beramers, de naar Brussel ontkomen Willem Van Stoutenburg. Typerend voor de situatie lijkt ook dat onder De Groots papieren een soort blauwdruk is aangetroffen hoe Frederik Hendriks opvolging zo rimpelloos mogelijk te laten verlopen, wanneer het zo ver zal zijn.

Welteverstaan, het verkeer liep over derden, of liever gezegd over één derde, De Groots zwager Nicolaas van Reigersberg, raadsheer in de Hoge Raad van Holland en Zeeland en die blijkbaar in die vooraanstaande functie zo iets als een vrije binnenwandel had bij de stadhouder van dat tweetal gewesten. Maar een eigen brief van Frederik Hendrik aan De Groot vinden wij bijvoorbeeld onder dagtekening 4 augustus 1622 en daarin wordt dan de jurist in Parijs speciaal bedankt voor zijn bemoeienissen bij de regeling van de erfenis van Louise de Coligny. Doch als hij, ettelijke jaren later, waarschuwt tegen iets dat evenmin de Republiek betreft, maar alleen de Prins persoonlijk, te weten Richelieu's intrigues om het prinsdom Oranje in handen te krijgen, dan loopt het allemaal – de dank inclusief – weer via zwager Nicolaas. Zelfs lijkt de veronderstelling alderminst ongewettigd dat, in tegenstelling tot die met zijn eigen broer Willem, Hugo's correspondentie met Nicolaas, die heus ook vlot genoeg Latijn kende, opzettelijk in het Nederlands werd gevoerd, omdat de brieven eigenlijk bestemd waren voor Frederik Hendrik.⁸

Wat nu voor de beroemde balling in Parijs tot fnuikens toe frustrerend moet zijn geweest, is dat in deze stand van zaken generlei verandering kwam, toen Frederik Hendrik Maurits was opgevolgd. Gezien zijn vele, vaak verre van onbelangrijke relaties in Parijs waren, ook afgezien van de persoonlijke diensten, zijn uitgebreide verslagen naar Den Haag voor de Prins iets alleszins belangrijks, zeker wanneer de officiële Staatse ambassadeur een volslagen nulliteit of zelfs een speelbal in de handen van Richelieu was, zoals de heer van Langerak, die hij er reeds *en poste* had aangetroffen, of, erger nog, wanneer er als buitengewoon ambassadeur geprononceerde partijmannen rondwaarden, zoals in 1625 en wederom in 1627-'28 François van Aerssen in eigen persoon.

Maar wat de illustere balling, steeds via zwager Nicolaas, als dank te incasseren kreeg, waren in feite niets dan goede woorden, almaar meer goede woorden en betuigingen hoezeer ook de Prins hoopte dat hij weldra

8. Afgezien van Nicolaas – en uit de aard van de zaak Maria van Reigersberg zelf – zijn wat de „eerste plans”-correspondenten betreft eigenlijk alleen de brieven van en aan Uytendogaert in het Nederlands gesteld. Ook de, betrekkelijk weinige, brieven aan zijn vader en de talloze aan zijn broer Willem schreef De Groot in het Latijn. Daarin doet hij dan meestal ook wel de groeten aan zijn moeder, maar zelf heeft deze naar ons beste weten van haar illustere zoon in ballinschap nimmer een brief gekregen, zelfs niet bij de dood van haar man, wanneer zij ook zelf zwaar ziek is.

naar het vaderland zou kunnen terugkeren. Steeds nijpender ontbreken bleef echter enigerlei voor zijn Franse gastheren – en would-be werkgevers – duidelijke aanwijzing dat hij als mogelijk alternatief nog steeds ter dege meetelt in de Nederlandse politiek. In stede van dien moet hij zich reeds in februari 1627, dus minder dan twee jaar na de aanvang van Frederik Hendriks principaat, beklagen dat hij zich in Parijs „veracht” vindt, aangezien de nieuwe Prins zijn zaak niet behartigt „dan met een crachteloose genegenthey”. Moeten wij het misschien aldus duiden dat, juist zoals zo velen van zijn generatiegenoten, deze rechtsgeleerde uit de topklasse zelf het slachtoffer is geworden van de omstandigheid dat hij en zijn kornuiten nog niet de „structuren” hadden uitgeknobeld, waarbij een staatsman politiek ten val kan worden gebracht zonder de connotatie van „voor goed onschadelijk gemaakt”?

En moet, zij het dan natuurlijk in onvergelyklijk veel geringere mate, de ontstentenis van die structuren niet ook vrij frustrerend geweest zijn voor De Groots ongetwijfeld eerlijke *well-wisher*, de Prins, die het overigens nog wel meer zal hebben betreurd dat hij zijn deur moest gesloten houden voor zijn (en trouwens ook De Groots) oude leermeester, tevens de grote vertrouweling van zijn moeder, Johannes Uytenbogaert, die thans clandestien in het land vertoefde als voorman van de in talloze plakaten plechtig buiten de wet gestelde, want door de Dordtse Synode als onrechtzinnig vermaledijde remonstranten? Wie dat historisch eigenlijk niet verantwoorde onderscheid wenst te maken, kan in Uytenbogaert de grote religieuze exponent van 1619 zien, juist zoals in Hugo de Groot de politieke.

De uitbarsting, of crisis, of hoe men het noemen wil – mits niet katharsis – kwam in de winter 1631-'32.

Gedurende de jaren van ballingschap – het laatst in de zomer van 1631 – was Maria van Reigersberg een paar keer op en neer geweest naar Holland en Zeeland om poolshoogte te nemen met het oog op een mogelijke repatriëring. Begrijpelijkerwijze had zij, zoal niet uitsluitend, dan toch voornamelijk contact met geestverwanten, dus laat ons zeggen dat het daaraan lag dat zij klaarblijkelijk haar Huig een veel te optimistisch beeld van de situatie heeft voorgehouden. Slechts als wij dat vooropstellen - en hoe misplaatst hij zich toen voelde in Parijs - kunnen wij ons voorstellen hoe hij het er ten lange leste maar op waagde en eind oktober 1631 onverwachts in Rotterdam verscheen, waar hij de Magistraat – in zijn eigen ogen nog steeds zijn werkgevers – hoogst officieel van zijn aanwezigheid in kennis stelde en, alsof er geen vuiltje aan de lucht was, ongegeneerd op straat ging wandelen om in de eerste plaats het nieuwe standbeeld van Erasmus eens te bekijken.

Wat de oprichting van dit voor de vromen zo ergernisgevende beeld aan onverkwikkelijke commotie had opgeleverd had ook hij in het verre Parijs wel vernomen, maar wat hij dus blijkbaar niet had voorzien, is hoe zijn

eigen overkomst een nog veel lustiger zwalpende golf van hysterie in zijn smalle vaderlandje te weeg zou brengen. Dat de nog steeds voor een dubbeltje op de eerste rang gezeten niet zo maar bereid zouden worden gevonden tot bijbetalen, kan ook hem in zijn lichtvaardig optimisme niet al te zeer hebben verbaasd, maar wat hij blijkbaar niet heeft beseft, is hoezeer dezen nog de meerderheid van de Hollandse steden in hun greep hadden en aldus het hartelijk welkom dat hem ten deel viel van de regentwereld in plaatsen als Amsterdam, Rotterdam of zijn vaderstad Delft, op landelijk niveau in zijn tegendeel konden doen verkeren. Wat wij ook niet uit het oog moeten verliezen, is dat hij, afgezien van wat cipers en dergelijke, tot dusverre in zijn vaderland vrijwel uitsluitend in aanraking was gekomen met, zij het dan soms vijandig gezinde rang- en standgenoten. Verder hoorden in zijn appreciatie theologische subtiliteiten uitsluitend thuis in allerlei studeerkamers en was hij met name kennelijk niet bij machte aan te voelen tot wat voor fanatisme de rauwe, ongeletterde massa door dat soort dingen kon worden opgezweept. En trouwens, ook als wij thans proberen ons in te leven in de situatie, zijn dan ook wij niet aangewezen op voorbeelden van buiten Europa? Tenzij wij natuurlijk voor het „religieus” van onze voorouders een, ruimer bedoeld, begrip als „ideologisch” substitueren.

En Frederik Hendrik, hoe reageerde hij? Een paar maanden vóór zijn vertrek – want zó plotseling was dat nu ook weer niet geweest – had Grotius aan zwager Nicolaas geschreven dat hij van de Prins bij zijn voorgenomen expeditie geen steun verwachtte. Of ook dit ter doorgeving bedoeld was en dan misschien juist als opwekking om die steun wel te verlenen? Zo ja, dan ging het vliegertje niet op, althans niet zo, als Grotius bedoelde. Frederik Hendrik, die indertijd zijn eigen moeder door een van de kansel opgejuind grauw had horen uitschelden voor „Arminiaanse hoer”, wist maar al te goed dat, al bestond er dan geen algemeen kiesrecht, juist met die schakering van de publieke opinie ter dege rekening moest worden gehouden om het vaderland bij zijn positieven te houden. Juist zoals in het geval van Uytendogaert ging hij dan ook te werk met de uiterste omzichtigheid. Een formeel antwoord op het schrijven waarbij De Groot terstond uit Rotterdam ook aan hem zijn aankomst in het vaderland rapporteerde, kan, zou men zo zeggen, zelfs de grote naïeveling zelf niet serieus verwacht hebben. In ieder geval bleef het allemaal bij conniventie en officieel niet-weten; reeds terstond na Hugo’s aankomst was de invloedrijke Rotterdamse burgemeester Van Berckel speciaal naar Den Haag getrokken om met de Prins overleg te plegen, maar ongeveer tegelijkertijd verklaart de stad officieel ter Statenvergadering van ’s mans aanwezigheid niets af te weten en ook in het vervolg zal de schout hem nooit weten te vinden.

Het ongeluk was dat Hugo zelf onder repatriëring iets heel anders verstonde dan degenen die bereid waren hem daarbij te helpen, in de eerste plaats Frederik Hendrik. Wat de Prins vond dat hij moest doen, was, met

verwijzing naar de hoge leeftijd en de gezondheidstoestand van zijn ouders, „simplicissime” toestemming vragen om in het vaderland te verblijven „sonder yet van't gepasseerde aen te raecken.” Een dergelijke manier van rustig doorschrijven op een vuile lei alsof het een schone was gold echter voor de vóór alles theoreticus Grotius als een gruwelijke abominatie; al wat naar politieke ambitie zweemde wraakte hij, maar als vrij man in zijn vaderland wonen betekende voor hem in de allereerste plaats annulatie van het in zijn ogen onwettige vonnis van 1619 en in stede van dien te zijner zuivering een proces voor de enig bevoegde instantie, het Hof van Holland. Dat een dergelijke verloochening van het, op het stuk van legaliteit voor mijn part nog zo dubieuze proces van 1618/19 de stutten weg zou slaan onder het vigerende staatsbestel, mocht verder niet hinderen; ook De Groots meest betrouwbare medestanders – tot en met Uytendogaert – vermochten niet hem ertoe te brengen enig verzoek of wat dan ook van dien aard te tekenen, waaruit, zij het nog zo indirect, zou kunnen worden afgeleid dat hij de rechtmatigheid van zijn vonnis erkende. Zelfs een door niemand minder dan P.C. Hooft opgesteld verzoek, dat niet eens hijzelf zou moeten tekenen, maar alleen zijn vrienden te zijnen behoeve, kon geen genade vinden. Steile, intransigente opstelling was nu ook weer niet het monopolie van de van huis uit steile, intransigente gemeente!

En op wie dan die, strict juridisch bekeken per slot van rekening ontsnapte geval, steeds meer verbitterd raakte, was op Frederik Hendrik, de prins onder wiens stadhouderschap die staat van conniventie – al was het nu voor de gerepatrieerde alleen in Amsterdam nog werkelijk ongegeneerd veilig – maandenlang voortduurde. Maar begin april sommeerden – officieel natuurlijk „verzochten” – Hare EdelGrootMogenden hun stadhouder, ambtshalve de verantwoordelijke man voor de handhaving van de rechtsorde binnen het gewest, aanwezig te zijn bij een discussie over het geval Grotius, als resultaat waarvan de nog steeds consistoriale meerderheid van steden en stadjes een prijs uitloofde voor wie hem, als hij over een week nog in het land was, aan de politie zou uitleveren. Maar als De Groot, die reeds twee maanden te voren als zijn mening te kennen had gegeven dat het Frederik Hendrik was, „die mijne saecken bederft”,⁹ als hij, juist zoals zijn biograaf Caspar Brandt de Prins er een verwijt van heeft gemaakt dat hij die ook voor hemzelf zo grievende resolutie stilzwijgend heeft aangehoord, dan was hij voor de gelegenheid toch wel even afgedwaald van zijn theorieën over collectieve gezagsuitoefening! In ieder geval ging hij in arren moede een week later scheep naar Hamburg.

Als men nu zou vragen: „Betekende deze episode voor Hugo de Groot een definitieve breuk met het vaderland en met de prins die daar de eerste

9. Briefw. nr. 1740; (V, blz. 19); aan Uytendogaert, 7 febr. 1632.

viool speelde'', dan zou het antwoord moeten luiden: „ja en nee''. Ja in zoverre als hij het nu verantwoord en zich verder ook moreel gerechtigd achtte emplooi te accepteren van buitenlandse vorsten, zoals hem reeds zo talloze malen was aangeboden. Waarmee hij echter – ziehier het nee – wel degelijk rekening hield, was dat hij met zijn keuze de vaderlandse belangen zelfs niet indirect schaadde, zoals heel zeker niet het geval kon zijn, toen hij in 1634 een benoeming aanvaardde als ambassadeur van Zweden in Parijs. Van zijn werkzaamheden als zodanig was een, zo niet hét hoofdbestanddeel het uitbrengen van wekelijkse rapporten over de politieke toestand aan Axel Oxenstierna, als rijkskanselier de ziel van het regentschap voor het minderjarige koninginnetje Christina. Welnu, nog steeds doen al die rapporten in vrijwel letterlijke Nederlandse vertaling een week later opnieuw dienst als brieven aan Nicolaas van Reigersberg; ten profijte van wie behoeven wij niet meer te raden. Trouwens, in een brief van februari 1635 is weer gewoon sprake van het „conserveren'' van 's Prinsen „ende *anderer* goede vrunden affectie.'' en als dezelfde Prins een jaar later een moeilijkheid opgelost wil hebben in verband met het testament van zijn halfbroer Philips Willem, dan is het geheel vanzelfsprekend op Grotius dat hij door Huygens een beroep laat doen.

Een laatste, kortstondige maar ongestoorde doortocht door Holland maakte Hugo de Groot bij wat überhaupt zijn laatste reis in het ondermaanse zou worden, toen koningin Christina hem in 1645 naar Stockholm ontbood en hij op de terugreis in Rostock overleed. Enig schrijven uit die weken aan of van Frederik Hendrik, die trouwens met zijn leger in Vlaanderen stond, is niet tot ons gekomen. Wel had de Prins, die dus bij voorbaat ingelicht moet zijn geweest, in zijn qualiteit van stadhouder van Holland van De Groots reis officieel bericht gezonden aan de Heren Staten, die het ditmaal voor kennisgeving aannamen. Zijn laatste stappen op vaderlandse bodem zette de balling in gezelschap van Vondel, die hem van de stadsherberg aan boord begeleidde.

Maar heeft misschien zijnerzijds de Prins aan zijn grote stadgenoot die hem zo veel kopzorgen had aangedaan, postuum een hoogst uitzonderlijke eer bewezen? Toen in het koor van de Delftse Nieuwe Kerk het terstond uit Rostock overgebrachte stoffelijk overschot van Hugo de Groot werd bijgezet, werd onder datzelfde koor de zogenaamde „nieuwe'' grafkelder van de Oranjes aangelegd, waardoor de beschikbare ruimte grotendeels in beslag werd genomen. Waarom Frederik Hendrik, die toch al heel lang moet hebben geweten dat er in de „oude'' kelder behalve voor Amalia van Solms en hemzelf nog slechts één plaats beschikbaar was (in 1648 ingenomen door zijn halfzuster Catharina Belgica, gravin-weduwe van Hanaou) pas zo laat tot die uitbreiding is overgegaan, is iets, waarnaar men slechts kan gissen. Heeft hij met de gedachte gespeeld, als het hem alsnog gelukt was geheel Brabant en Vlaanderen weer van het Spaanse juk te bevrijden, de voorouderlijke grafkelder in het dan weer veel centraler gele-

gen Breda opnieuw in gebruik te nemen en heeft hij pas toen dat een illusie bleek voor de bestendiging van Delft geopteerd? De vraag is hier niet aan de orde, maar wat men er onwillekeurig wel bijbedenkt, is dat aan de aanleg van die „nieuwe” Delftse kelder heel wat familiegraven – en, in het koor, zeker niet van de geringste – moeten zijn opgeofferd. Welnu, heeft Frederik Hendrik er misschien opzettelijk zorg voor gedragen dat dat van De Grooten ontzien werd? Bij dit eeuwgetijde van de geleerde, nipt voorafgaande aan dat van de prins in kwestie, zou het wellicht, als de bronnen geen verstek laten gaan, de moeite waard kunnen worden geacht, deze zaak eens na te pluizen.

